

Riksintresse för kulturmiljövården

Sundby sjukhusområde (D19)



Sundby sjukhuskyrka, foto PB

KUNSKAPSUNDERLAG

(2014-12-08)

Vården

Kunskapsvärde

Sjukhusområdet visar trots sentida bebyggelsekompletteringar hur mentalsjukhusvårdens institutioner var uppbyggda och utformade under stora delar av 1900-talet. Sjukhusets isolerade placering ger kunskap om hur patienterna skulle behandlas under institutionella former utan kontakt med yttrevärlden.

De f.d. bebyggelsefunktionerna vittnar om att sjukhuset i stort var självförsörjande. Här kan fortfarande avläsas lantbruksbebyggelse, kyrka, värmeverk, vattenverk, personalbostäder, vattentorn, allt funktioner inom sjukhuset. Byggnaderna är till stora delar ombyggda till bostäder och kontor invändigt varför vårdens funktioner i byggnaderna inte längre är fysiskt avläsbara mer än undantagsvis.

Upplevelsevärde

Själva vårdområdet med paviljongerna och den stora gården mellan dessa kan upplevas relativt opåverkad. Personalbostäderna i sydväst och utmed Ringvägen är välbevarade. I närheten finns även värmeverk, vattenverk och kyrka. I norr finns ännu vattentornet placerad som en solitär på en skogsklädd höjd i påtagligt synligt läge.

Kompletteringsbebyggelse mellan ladugårdskomplexet och paviljongområdet, intill kyrkan och längs Mälarstranden norr om paviljongerna förtar upplevelsen av sjukhusområdet som ett homogent och från annan verksamhet i samhället avskilt område.

Områdets ursprungligen isolerade placering kan bäst upplevas sett från Strängnäs stad över Mälaren och från sydöst. Sett från nordöst kan områdets frångående läge förnimmas då kompletteringsbebyggelsen uppförts i anpassad utformning i förhållande till sjukhusområdets byggnader. Här kan också en tydlig bebyggelsefront, så som området från början uppvisade, upplevas utmed Tynäsvägen. I norr har sjukhusområdet helt växt samman med annan bebyggelse.

Bruksvärde

Ett bruksvärde vore att sjukhusområdets samtliga byggnader ges en anpassad användning. Grönområdena inom sjukhusområdet bör fortsätta att vara vårdade. Skogsmarken behålls och brukas varsamt då den har en rumsskapande funktion som ingår i ursprungsutformningen av området.

Mål för att tillgodose riksintresset

- kunskapsvärde, upplevelsevärde och bruksvärde

Att området genom sin fysiska miljö även fortsättningsvis ska kunna berätta om hur mentalsjukhusvårdens anläggningar var utformade och fungerade både planmässigt och byggnadmässigt. Sjukhusområdets ursprungligen avskiljda placering mot övriga delar av samhället ska kunna förstås genom bevarande av orörda större sammanhängande ytor där sådana fortfarande finns.

Vårdområdet med paviljongerna och mellanliggande gröna gård ska kunna upplevas opåverkad av annan exploatering. Detsamma gäller personalbostäderna i sydväst, liksom personalbostäderna längs Ringvägen. Värmeverket, vattenverket och kyrkan som ska kunna upplevas, studeras och dess funktioner i sjukhusdriften kunna förstås. Detsamma gäller vattentornet. Lantbruksbebyggelsens koppling till sjukhusets drift förtydligas. Grönområden behålls och vårdas utan att exploateras så de kan upplevas som en del av sjukhusets utformning.

Varsamt brukande av sjukhusets före detta lokaler ger förutsättningar för ett fortsatt bevarande av dessa. Vårdade grönområden medför minskad risk för exploatering av dessa om grönområdena är attraktiva för allmänheten.

Det innebär att:

- Alla byggnader som tillhört sjukhusanläggningen underhålls och bevaras så de kan förstås på platsen.
- Sjukhusets huvudsakliga uppbyggnad och utformning vid paviljongerna, vid tjänstebostäderna, ekonomibygnaderna och vattentornet ska även fortsättningsvis dominera sjukhusområdet.
- Ursprunglig bebyggelse vårdas och bevaras. Nyttillkommande bebyggelse anpassas i stil till befintlig byggnadsutformning och uppförs inte i sådana lägen att ursprunglig bebyggelse förstörs, påverkas negativt eller strukturen för sjukhusområdet ändras. Brukande av byggnaderna ska prioriteras.
- Obebyggd mark invid sjukhusbebyggelsen eller anpassad nybebyggelse vid Tynäsvägen ska bibehållas som front.
- Vattentornets dominerande placering vidmakthålls.
- Områdets ursprungligen frångående läge ska fortsättningsvis kunna upplevas från Strängnäs stad över Mälaren och från sydöst över odlingsmarken.
- Grönytor vårdas och underhålls.

Beskrivning

Naturgeografi

Sjönära läge intill Mälaren mitt emot Strängnäs stad. Vårdpaviljongerna uppförda på en platå av fd åkermark. Runt denna är skogsbeklädda moränhöjder i hästskoform med öppning mot norr. Mellan paviljongerna och den äldre ladugården har det till nyligen varit en svacka med åker. Den har bebyggts i flera omgångar och är numer i helt exploaterad. Norr om sjukhusområdet vidtar ett skogsparti på en höjd. På höjden är sjukhusets vattentorn beläget. I nordost, öster och sydost vidtar åkermarker med åkerholmar med ängs- och betesmarker samt ädellövskog.

Dagens landskapsbild

Sett från sydost och från Strängnässidan över Mälaren kan sjukhusområdet fortfarande upplevas som den solitär det en gång var när det uppfördes. Viss kompletteringsbebyggelse i form av nya flerfamiljshus i modern arkitekturstil från mitten av 2000-talet har dock tillkommit längs sjösidan. Den nya bebyggelsen underordnar sig till del sjukhusområdets helhetsintryck, till del utgör den kraftiga ingrepp i sjukhusområdets strikta ursprungliga utformning. Intill sjukhusområdets östra och nordöstra delar har det uppförts högre flerbostadshus, skolor och radhus. Sjukhusområdet är här sammanbyggt med denna nyare bebyggelse som inte haft något att göra med sjukhuset. Upplevelsen av sjukhusområdets solitära placering har i de östra delarna gått helt förlorad genom den nya bebyggelsen tätt inpå sjukhusområdet och man kan här inte längre uppleva sjukhusområdets ställning som den egna självförsörjande värld det var till in på 1980-talet.

Inom sjukhusområdet ligger vårdpaviljongerna runt den centrala gården, avskiljda från tjänstebostäder för vårdpersonal och olika typer av ekonomibyggnader.

Dagens brukande

Bostäder, kontor, företagshotell, skolor

Dagens bebyggelsestruktur

Den ursprungliga bebyggelsen finns i stort kvar från sjukhusperioden. Symmetriskt placerade runt en central gårdsplan finns tio ljusputsade två-trevåningspaviljonger med spröjsade fönster för ursprungligen 800 patienter. Sydväst om dessa anlades ett par läkarvillor i likartad nationalromantisk arkitektur. I söder anlades värmeverk, vattenverk och servicebebyggelse samt personalbostäder av trä, också i nationalromantisk stil.

I senare tid har sjukhusbebyggelsen bitvis kompletterats med ny bebyggelse, bl. a. intill äldre bebyggelseområden (tex strandnära bostadsbyggnader samt flerbostadshus öster om paviljongområdet). Under mitten av 1980-talet bebyggdes åkermarken öster om vårdpaviljongerna med större flerfamiljshus. Dessa utformades med hänsyn till den lokala byggnadsutformningen för sjukhuset med slammade putsade fasader i ljus ockra kulör (beige). Enskilda villor med likartad utformningsfilosofi anlades under 1980-90-talet i områdets sydligaste del intill den fd kyrkan. I norr finns två fd läkarvillor och ett flerbostadshus i tidstypisk stil från 1950-talet. Söder om dessa har nyligen uppförts ett villaområde och här finns även en skolbyggnad från sent 1900-tal. Sjukhusets ursprungliga lantbruksbebyggelse är bevarad. Längst i norr finns på en berghöjd det till sjukhuset tillhörande vattentornet efterliknande ett borgtorn. Intill samlingshallen utanför området i nordväst är delar av den äldre lantbrukarbebyggelsen, som hört till biskopsbostället, bevarad.

Historiska skikt

Förhistorisk tid - Järnåldersbygd med synliga gravfält och ortnamn med by. På vägen mot Tynäs i öster står en runsten som antyder att denna vägsträckning går tillbaks till förhistorisk tid.

Medeltid – Sundby var biskopsboställe med lantbruksverksamhet.

1900-tal – Statens institutionsstyrelse förvärvar Sundby och påbörjar planläggningen av ett nytt sjukhusområde som invigs 1922. Arbetet påbörjas av arkitekterna Ture Stenberg och Gustaf Wikman för att tas över av Carl Westman år 1916 som är den som slutför projektet. 1926 tillkommer sjukhuskyrkan. Under åren 1984-

1988 avvecklas sjukhuset. 1986 kommer en detaljplan som medger nya bostadshus öster om sjukhuset och som anger bevarandebestämmelser för området. Sedan dess har flera mindre förändringar skett inom området. Området är idag ett attraktivt bostadsområde i omvandlade vårdlokaler. Kompletteringsbebyggelse i och intill det fd sjukhusområdet.

Värdetext 1987

Sundby sjukhusområde: Den f.d. vårdanstalten med tjänstebostäder, kapell samt ekonomibyggnader är projekterad 1912 efter det s.k. paviljongsystemet och har tio paviljonger symmetriskt placerade kring en parkliknande gård. Anläggningen ritades av arkitekten Carl Westman och speglar såväl tidens arkitekturideal som en ny och revolutionerad syn på mentalvården.

Historiska näringar

Biskopsboställe

Kommunikation

Runsten vid Tynäs anger att den vägsträckning som passerar har förhistoriskt ursprung.

Samhällsfunktioner

Mentalsjukhusverksamhet.

Makt

Innan vårdanläggningen, kyrkan i form av biskopsbostället.
Statens institutionsstyrelse.

Vems landskap

T. o. m. sjukhusets anläggande, jordbruksmark utanför Strängnäs stad. Under sjukhustiden utgjorde vårdinrättningen en egen isolerad enhet avskärmad från övrig verksamhet i närområdet och Strängnäs stad. Institutionskänslan var påtaglig. Sjukhuset strävade efter självförsörjning vad gäller driften. Personalen bodde i hög utsträckning på området men ingick i stadens sociala liv tillsammans med kyrkans- och regementets personal. Efter sjukhusets avvecklande under 1980-talet gjordes medvetna insatser för att bryta institutionaliseringskänslan i området. Det skedde bla genom medveten planering av bostadsbebyggelse intill och i området. Det fortgår fortfarande framförallt i områdets norra delar.

Visuella/ historiska samband

Den visuella kopplingen över Mälaren mellan Strängnäs stad och sjukhusområdet är mycket vital att upprätthålla då den tydligt visar Sundbys från början medvetet isolerade frånskilda läge från staden. Anlägganden av bryggor, hamn, byggnader eller anläggningar påverkar den visuella kopplingen.

I öster, relativt nära sjukhusområdet, är flerbostadshus uppförda under det sena 1900-talet. Dessa har i viss mån anpassats till den dominerande arkitekturen i sjukhusområdet.

I sydost är det viktigt att behålla det visuella sambandet mellan sjukhusområdet och den obebyggda jordbruksmarken med åkerholmar. Här har knappast någon ny bebyggelse tillkommit sedan uppförandet av sjukhuset vilket gör att man här kan uppleva sjukhusområdets frånskilda läge från övrig bebyggelse på ett tydligt och opåverkat sätt. Den obebyggda oexploaterade jordbruksmarken är mycket viktig för förståelsen av sjukhusområdets ursprungliga avskildhet.

Koppling till naturgeografi

Vid sjukhusområdets uppförande var den naturgeografiska kopplingen lättare avläsbar. I och med uppförande av kompletteringsbebyggelsen som beskrivits ovan har de naturgeografiska kopplingarna blivit otydligare och i vissa delar av området upphört. Tydligast är kopplingarna avläsbara sett från sydost och från Strängnäs stad.

Administrativa uppgifter

Namn och identitet: Sundby sjukhusområde (D19)

Socken: Strängnäs

Kommun: Strängnäs

Karaktärstyp: Sjukhusmiljö

Karaktärsord: gravfält, biskopsboställe, Statens institutionsstyrelse – 1912, sjukhus invigs 1912, paviljonger, kyrka, tjänstebostäder, parker, ekonomigård, vattentorn.

Befintliga skydd

Fornlämningar, 2 kap KML

Riksintresseområde för kulturmiljövården 3kap 6§ MB

Riksintresse för det rörliga friluftslivet 4 kap 2 § MB – Mälaren, öar och strandområden

PBL 5, 6 kap – om detaljplan

PBL 8 kap. §13, 14, 17 – skydd för bebyggelse och bebyggelselagen.

Biotopskydd för ädellövskog, alléer, vattendrag.

Uttolkning av gräns 2014

Riksintressets gräns möter gränsen för Riksintresset Strängnäs D18 i Mälaren, och är relevant eftersom siktlinjen mellan staden och sjukhusområdet är vital. I nordöst omfattas vattentornet med dess skogsbeklädda höjd samt en del av ett öppet jordbrukslandskap i anslutning till ladugården.

Tid	Bebyggelse	Markanvändning	Kommunikation	Samhällsideologi Makt/sociala	Karaktärsområden/ -lämningar Illustrationsförslag
Järnålder	Gravfält visar på bebyggelse i området		Båt		Gravfält
Tom 1800-talet	Sundby biskopsboställe Lantbruk		Båt, väg	Kyrklig makt	Lantbruksbebyggelse i områdets norra del.
1912	Arkitekt Ture Stenberg projekterar Sundby			Statens institutionsstyrelse	
1913	Arkitekt Gustaf Wikman övertar projektet				
1916-1922	Carl Westman övertar projektet efter Wikmans död 1916				
1912	Sjukhuset invigs				
1926	Sjukhuskyrkan invigs				
1984-1988	Sjukhuset avvecklas				
1986	Detaljplan som medger nya bostadshus öster om sjukhuset samt anger bevarandebestämmelser för området.				